

BALOGH F. ANDRÁS – JOACHIM WITTSTOCK*

„Nem nagyon hagytuk magunkat zavartatni a külső zsvajtól és a belső kísértésektől”

Balogh F. András beszélgetése Joachim Wittstockkal

Balogh F. András (B. F. A.): *Kedves Wittstock Úr, mit jelent Önnek a hagyomány az irodalomban és a személyes életében? Írócsaládból származik, és ez az örökség nemcsak lehetőségekkel, hanem kötelezettségekkel is jár. Az embernek az az érzése, hogy Ön törődik ezzel az örökséggel.*

Joachim Wittstock (J. W.): Ha az irodalmi hagyomány valakinek a szeme előtt keletkezik, ha a hagyomány az embernek nem absztrakcióként, hanem az élete részeként, irodalmi művek születésében ölt testet, akkor igyekszik azt megismerni, és megtanulja becsülni. Velem is ez történt: egy író apa volt a szemem előtt, s ráébredtem, hogy az irodalom lehet életcél, mindent átfogó egzisztenciális törekvés

* Joachim Wittstock 1939. augusztus 28-án született Nagyszebenben Erwin Wittstock író fiaként. Máig a szülővárosában él. Elsősorban regényeket írt, de esszéi és versei is jelentősek, irodalomtudományi munkái meg alapműveknek számítanak. 1956–1961 között Kolozsváron tanult német és román szakon. Tanulmányai után rövid ideig Nagydisznódon könyvtáros, majd Nagyszebenben dolgozik tudományos kutatóként. Írói és irodalomtörténeti pályája párhuzamosan futott, Stefan Sienerthtel közösen ő írta meg az erdélyi német irodalom nagyszabású szintézisét: *Geschichte der deutschen Literatur Siebenbürgens* (München 1997, 1999). Regényei jórészt erdélyi témájúak, és különböző korokba viszik el az olvasót. A *Karusselpolka* (Körhinta-polka, 1978) egy 17. századi vásári komédia és a szentágotai busójárás regénye, amelyet a primitív kommunisták térhódításának allegóriájaként is lehet olvasni. Az *Ascheregen* (Hamueső, 1985) a II. világháború bűneit és bűnhődéseit, illetve szenvedéseit írja le a német, magyar, román és zsidó szereplők sorsának példáján. A *Bestätigt und besiegelt* (Elhatározottat és eldöntetett, 2003) a romániai németeknek a Szovjetunióba történt deportálásának a regénye. Zseniálisan izgalmas a 60-as éveket felidéző, Kolozsváron játszódó fejlődési- és művelődési regénye (*Die uns angebotene Welt*, A nekünk felkínált világ, 2007), amely a szerző alteregójánk szemszögéből néhány magyar szereplőt is felelevenít (Páskándi Gézá, Széll Zsuzsát) a számtalan román és német figura mellett. Két-három évente újabb és újabb műveket jelentet meg, konferenciákon, felolvasásokon lép fel. Elmondható róla, hogy az övé az erdélyi német irodalom legautentikusabb hangja.

is. A felmenőim között több tollforgató is akadt, akik a szépirodalmi, lelkeszi vagy tudományos irodalomnak szentelték életüket, és az írás felé fordultak.

Középiskolásként, majd később egyetemistaként is elvetjük a régebbi korok hagyományait, ódivatúnak tartva azokat. Az ember ekkor mindenekelőtt a jelen irodalmi termésére figyel, a legaktuálisabbra, de hamar túljut ezen az egyoldalúságon, és belátja: az irodalom nem kis részben a múlt produktumaiból él.

Ezért is olyan fontos az irodalomtörténet. Szórványos próbálkozásokat követően, miután igyekeztem megismerni a témákat és a szabályokat, és publikáltam is már, lehetőségem adódott harmincéves korom fölött arra, hogy több rendszert vigyek ebbe az elfoglaltságba, mindezt olyan keretek között, amit erre a célra hoztak létre – egy kutatóintézet irodalomtörténeti részlegére kerültem, és hosszú éveken keresztül ott dolgoztam. Ez idővel formálta a perspektívát is: a legújabb irodalomra sem tekintettem már tisztán újdonságként, hanem történelmileg meghatározott alkotásként néztem rá, ami azzal járt, hogy bizonyos távolságot tartva alkottam róla véleményt.

B. F. A.: *Ön szerzőként egy olyan nemzedék hangja is, amelyet a szocializmusban át akartak formálni. A kísérlet csődöt mondott, a hagyomány eszméje maradt.*

J. W.: A világon akkoriban mindenütt erős volt a szociális gondolat, ami az én generációm tagjaihoz marxista-leninista közvetítéssel jutott el, kezdetben ráadásul ennek sztálinista interpretációjában. Ami ebben humánus volt, az nem múlt el nyomtalanul bennünk; amit a baloldali radikális agitáció az egekig magasztalt, azt sokan joggal elutasították, persze nem nyilvánosan.

Az elmúlt korszak haladó diskurzusa is a régebbi korok hagyományaira támaszkodott. Ugyanakkor szüklátókorúen és kérlelhetetlenül harcolt a polgári ideológiák és a vallásos-egyházi eszmék, valamint a monarchia elmaradottnak és meghaladottnak bélyegzett társadalmi rendszere ellen.

Aki tudatosan élte meg a román népi demokráciát és a szocialista rezsimit, az észrevehette, hogy történt néhány változás a 20. század közepétől az irodalmi hagyományhoz fűződő viszonyban. Sok olyan mű, amelyet a proletárkultusz ösztönzésére először hivatalosan betiltottak (például Lucian Blaga költészetét), körülbelül 1965 után ismét megtalálta helyét a román irodalmi életben. A romániai német irodalmi örökség jeles alkotásai is újjászülettek az új kiadásoknak köszönhetően. Gondolok itt például a bukaresti Kritérium sorozataira (Kritérium-Bücherei, Rumäniendeutsches Literaturerbe. Werke in Einzelbänden [Kritérium-Könyvtár, Romániai Német Irodalmi Örökség. Művek egykötetes kiadása]), vagy a kolozsvári Dacia és a temesvári Facla Kiadó kiadványaira.

B. F. A.: *Az irodalom egyszerre viszi tovább az esztétikai hagyományt, miközben igyekszik el is határolódni tőle. Mi az Ön álláspontja ebben a kérdésben?*

J. W.: Közép- és Nyugat-Európában több mint másfél évszázada igyekeznek meghaladni az esztétikai tradíciókat a „modernitás“ nevében. Fel is bukkantak

figyelemre méltó újítások – néhányukat régen besorolták már a „klasszikus modernek” közé – és ezek hatása a mai napig is érezhető.

A mi irodalmat művelő alkotóink többé-kevésbé tartották a lépést az úttörőnek számító szerzőkkel, amint azt például a Michael Markel által kiadott „*In Dornbüschchen hat Zeit sich schwer verfangen*”. *Expressionismus in den deutschsprachigen Literaturen Rumäniens* [„A tövisbokrokba csúnyán beleakadt az idő.” Expresszionizmus a romániai német nyelvű irodalomban] című antológia (Regensburg: Verlag Friedrich Pustet 2015), vagy Stefan Sienerth *Modernistische Ansätze in der rumäniendeutschen Literatur der Zwischenkriegszeit* [Modernista megközelítések a romániai német irodalomban a két világháború között] (1982) című tanulmánya is mutatja.

Az újítók néhány törekvése persze illuzórikusnak bizonyult, és ezeket el kellett vetni. Újra és újra elhangzottak azok a figyelmeztetések is, amelyek a mértékletesség fontosságát hangsúlyozták: a modernitás nem vezethet a tartalmi kiüresedéshez és a formák teljes elvetéséhez.

A művészetkedvelő közönség nem is oly rég találkozhatott egy hasonló megközelítéssel. Rémi Brague francia filozófus 2014-ben megjelentetett egy könyvet *Mérsékelt modern: modern idők, avagy a megtévesztés feltalálása* címmel. (*A „Modérément moderne: Les Temps Modernes ou l’invention d’une supercherie*, Paris: Editions Flammarion, román fordítását Cornelia Dumitru készíti a bukaresti Spandugino Kiadó számára. Előzetest közölt belőle a *România literară* folyóirat 2022. február 25-én.)

B. F. A.: *A szerző a közönségére is figyel. Önnek legalább kettő, ha nem három közönsége van: a romániai németek, a németországi erdélyiek, és a romániai románok. A magyar irodalmi élet is érdeklődik Ön iránt. Sok közös van ezekben az emberekben, akik különböző körülmények között élnek, és végeredményben különböznek is egymástól, hisz más élettapasztalatok formálták őket. Mi az Ön viszonya a közönségéhez?*

J. W.: A hozzám hasonló szerzők olyan olvasókkal számolnak, akik a könyvkinálatból különösebb reklámozás nélkül is tájékozódni tudnak, akik egy halk ajánlásra is reagálnak, ha az mellékesen és megkésve hangzik is el. Az összes Ön által felsorolt csoportban jelen volt és jelen is van ez a típus, bár igaz, nem túl nagy számban. Alkalmanként megfogalmazott véleményekből, szakemberek kommentárjaiból, privát levelekből tudok meg egyet s mást arról, hogy az írásaimnak milyen hatása van az egyes olvasókra.

Összességében azonban a közönség szerzőhöz való viszonyában sok minden elvont marad, és ennek nemcsak a bizonytalanságban tetten érhető hátránya van, hanem némi előnye is, megmarad ugyanis az érintkezési diszkrét voltához nélkülözhetetlen távolság.

B. F. A.: *A német nyelvű irodalmi élet Romániában visszaszorult, kevesebb a kiadó, a folyóirat és az irodalmi esemény. Hogy érinti ez Önt?*

J. W.: A felsorolt jelenségek ellenére nem hiányoznak a támogatások a német nyelvű irodalmi művek megszületéséhez, és a megjelent alkotásokat is terjesztik. Tartanak könyvbemutatókat kongresszusi központokban, könyvtárakban vagy könyves kávézókban, az irodalomtudományi rendezvények programjaiba szerzői találkozókat terveznek be, vannak felolvasások nyári akadémiákon és egyéb kulturális programokon is. Néha versenyeket is kiírnak írók számára, vagy arra buzdítanak amatőröket, hogy ismerkedjenek meg maguk is az irodalmi alkotói folyamattal.

B. F. A.: *Miként tudja összeegyeztetni a tudományt és az irodalmat? A német irodalomban kevés olyan irodalomtudós van, aki egyben író is, a románban jóval több, mivel ott más az irodalomról alkotott felfogás.*

J. W.: A régebbi korok irodalmával való foglalkozás fokozatosan tárta fel előttem Erdély és a szomszédos országrészek általános történeti és kultúrtörténeti adottságait. Megtanultam jobban felmérni a romániai német irodalom dimenzióit, teljesítményeit és korlátait is. Szerzőként is hasznomra volt a szépirodalmi, politikai, társadalmi, földrajzi és néprajzi tematikájú délkelet-európai szakirodalom kitarító olvasása, anyagot szolgáltatott, és arra ösztönzött, hogy figyeljek a nyelvi sajátosságokra (nyelvjárási kifejezésekre, román vagy magyar környezetből való kölcsönzésekre) és egyéb adottságokra (például habitusra, folklórra).

B. F. A.: *Mi a véleménye a többnyelvűségről? Szabadjon emlékezetébe idéznem, hogy az erdélyi német kultúra a többnyelvűséget mindig jól integrálta, mivel az emberek magától értetődően használták más népek nyelvét is. Hátborzongató, de a német irodalomban a nyelviskola legelső említése is a „mi” környezetünkben történik: Michael Beheim a 15. században egy verses elbeszélésben Dracula fejedelemről ír, és megemlíti egy nyelviskola felgyújtását, amelyben német kereskedők gyerekei a mai Románia területén románul tanultak, hogy apáik nyomdokaiba léphessenek. Dracula azonban nem akart kémeket, ezért tűzhalálba küldi a fiatalokat. A történet dicstelen ugyan, ám jól mutatja, hogy a többnyelvűséget már a középkorban is értéknek tartották.*

J. W.: Filológusként és nyelvészként a konkrétan használható nyelvi ismeretek mellett betekintést nyerhettem a nyelvek rendszerébe és ezek összehasonlíthatóságába. Mentoraim és a számomra mértékadó személyiségek soha nem kérdőjelezték meg a többnyelvűség előnyeit. Ha magam nem is jeleskedtem a szülőföldemen beszélt számos idióma ügyes használatában, mégis a lexikonok és más segédeszközök segítségével megpróbáltam legalább a számomra kevésbé ismert írott nyelvi állományokhoz hozzáférni.

Mindig elismerést, sőt csodálatot éreztem a poliglott tehetségek iránt, de tudtam azt is, hogy más a nyelvi diverzitás, és megint más a nyelv művészi szinten való használata – a legmagasabb, mesteri fokozatot valószínűleg csak egy nyelven érheti el valaki (tisztelet a kivételnek). Ez általában az anyanyelv, vagy egy olyan nyelv, aminek használata mellett szabadon dönt az ember, esetleg az életkörülményei

miatt lesz a viszonya bensőséges hozzá. Az irodalom, a műalkotás ezért néha el is szigetel, nem továbbítja mindenki számára az üzenetet.

B. F. A.: *Egy író mindig versenyt fut az idővel. A világ változik, és a szerzőnek meg kell újulnia. Melyek voltak életének azok a meghatározó pillanatai, amikor gyökeresen változtatott?*

J. W.: Az 1989/90-es romániai politikai fordulat alapvetően megváltoztatta az életkörülményeket. Ez sokak életére hatással volt, gyakorlatilag mindenkiére, aki az akkori eseményeket tudatosan élte meg. Az átállás, az újjászerveződés rövidebb vagy hosszabb ideig tartó folyamatai révén a változás rám és a környezetemben élő emberekre is kihatott. Egyszerre csak lehetőségek sora kínálkozott ott, ahol korábban egyforma, szigorúan szabályozott életmód uralkodott. Az irodalom is változott – a határok megnyitása kitágította a költészet földrajzi és kulturális koordinátáit, a belső (szellemi, lelki) korlátok leomlása fellendülést hozott, de abban is segített, hogy megszabaduljunk az illúzióktól.

Aprópó „megújulni”, „magunkat újradefiniálni”, „gyökeresen megváltozni”, „felismerni az idők szavát”, „nem az örök maradiakhoz tartozni”, „megérkezni végre a 21. századba” stb. Ez mind szép és jó, és a tárcarovatokban, no meg a talk-show-kban nyilván jól is hangzik. Egy szerzőnek azonban önazonosnak is kell maradnia. Gyűjthet, és gyűjtsön is tapasztalatokat, foglalkoznia kell kortárs kérdésekkel, de a jelen néhány divatos trendjét tarthatja magára és a meggyőződésére nézve érvénytelennek, és használatát vissza is utasíthatja. A túl nagy változási hajlandóságot általában nem értékeli, jobban számít a megbízhatóság, az állhatatosság, a reakciók és a döntések kiszámíthatósága.

B. F. A.: *Érdekes változás történik napjainkban. A román, de a magyar germanisztika is a saját kultúra részeként kezdi számon tartani a helyi német irodalmat. A német kultúrát, ha szabad így fogalmazni, a román, magyar stb. kultúrák interiorizálják. Hasonló folyamatok más kelet-közép-európai országokban is megfigyelhetők, gondolok itt Szlovákiára, Lengyelországra stb. Ön így egy kicsit – némi túlzással – „román” szerzővé is válik. Mi erről a véleménye?*

J. W.: Az élet közös tere, ami a tájból, a településekből, mindenféle rendű és rangú, különböző rendeltetésű épületből, társadalmi, kulturális és egyéb adottságokból áll össze, valóban oda vezetett, hogy a régióhoz kötődő irodalom iránt megnőtt és tovább nő az érdeklődés, még akkor is, ha az más nyelvű, mint az állam hivatalos nyelve. Több körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy a germanisztika a romániai német irodalom felé fordult. A II. világháború terhes öröksége jórészt már a múlté, az állam nemzetiségi politikája, valamint Romániának a két német nyelvű államhoz fűződő jó kapcsolata biztosítja a megértést és a kedvezőbb kultúrpolitikai klímát. Valamennyire az Európa-politika olyan kedvelt törekvései is szerepet játszanak ebben, mint például a plurikulturalitás és az együttélés. Röviden: láthatóan jobban odafigyelünk másokra, és nőtt a másság elfogadottsága.

B. F. A.: *Kedves Wittstock Úr, Ön egy „poeta doctus”, nagyon jól ismeri a régió irodalmait, és tudósként is elismert. A mai világ azonban képeket akar látni, a háttértudást már nem értékeli annyira. Hogy tud ezzel együtt élni?*

J. W.: Úgy, hogy ha szerény mértékben is, de magam is részt veszek az irodalmi kommunikáció vizualizációjában. Eddig is használtam felolvasásokon vagy előadásokon dokumentumértékű fényképeket tartalmazó tablókat, alkalmanként pedig közreműködtem tanácsadóként, szövegek megformálójaként és narrátorként irodalomtörténeti összefüggéseket vagy évfordulós alkalmakat bemutató filmek elkészítésében is.

Nagyon fontos volt számomra, hogy prózámban a leírásokat olyan szemléletesen készítsem el, hogy az olvasók lehetőleg a történetben szereplő személyekről és színhelyekről plasztikus képet kapjanak. A jeleneteket, amik lelki szemünk előtt olvasás közben lejátszódnak, nem lehet hitelesen visszaadni óriási erőfeszítéssel elkészített könyvillusztrációkkal. Bár az elbeszélő szövegekre nem jellemző a drámai feszültség, és a dialógusok is csak visszafogottan jelennek meg bennük, néhány epizód színpadra állítása vagy filmre vitele azért elképzelhető.

B. F. A.: *Sokan becsülik nagyra irodalmi és kulturális ismereteit, főleg, ha Erdélyről vagy Nagyszebenről van szó. Nagyszeben minden szegletét ismeri, főleg annak német múltját, sokat is publikált a városáról. Ön nem költözött el, ám a szászok elvándorlása miatt a város lett más Ön körül. Az elmúlt 50 évben Ön egyféle otthoni „migráns” lett, „migráns” a saját városában, mivel sok olyan ember költözött újonnan Nagyszebenbe, akiket a német kultúra nem szólít meg. „Migránsnak” tartja magát Nagyszebenben amiatt, hogy a város lakosságának többsége mára más nyelvű lett?*

J. W.: Az Ön megállapítása a vándorlás mozgást szuggeráló fogalmából indul ki, én ellenben maradnék a ragaszkodás fogalmi környezetében. Mikor számít valaki meggyökerezettnek? Én vajon beletartozom ebbe a kategóriába? Életem nagy részét Nagyszeben ugyanazon kerületében éltem le, ahonnan gyalog vagy biciklizve pár perc alatt elérhető a történelmi belváros. Ezt ajándékként élem meg, hisz nap mint nap egy számomra jól ismert, vonzó örökséget felmutató környezetben vagyok. A munkahelyeim is többnyire szülővárosom központjában voltak.

A német szó egyébként nem tűnt el, vannak olyan intézmények, amelyek ezt tudatosan támogatják: a Romániai Németek Demokratikus Fóruma, a Brukenthal Líceum és más oktatási intézmények, a nagyszebeni egyetem Bölcsészkarja – a Filológiai Fakultás –, az Evangélikus Egyház Találkozási és Kulturális Központja az Erasmus Kávézójával, a Német Kulturcentrum és egyéb intézmények.

B. F. A.: *Az 1989/90-es fordulat után szokatlan irodalmi jelenség született Németországban: létrejött a kivándorlók, a migránsok, a vendégmunkások, a nyelv-váltók stb. irodalma, amelyet a német olvasók nagyon pozitívan fogadtak. Ez az irodalom szembesíti az óhazához fűződő emlékezőket és emlékeket a Német Szövetségi Köztársaság realitásával, ráadásul nagyon sikeresen, mert felépít egy*

képzelt világot a származási hely és az aktuális lakóhely között. Még nevet is találtak ennek a képzelt világnak, „harmadik térnek” (Homi K. Bhabha) nevezték el. Ez a „harmadik tér” konkurenciát jelent Önnek, hiszen Ön az „első térben” él és alkot?

J. W.: Az Ön által leírt jelenség főleg olyan országokban figyelhető meg, ahol a bevándorlás számottevő népességgyarapodást eredményez, mint például az USA-ban, Kanadában, Németországban, Ausztriában és Svájcban. A valódi demokráciákban a bevándorlók minden esélyt megkapnak a társadalomba való beintegrálódásra, hogy a diszkrimináció minden formáját elkerülhessék. Örülnek, ha a bevándorlók megtanulják a befogadó ország nyelvét, annak pedig különösen, ha irodalmi szinten sajátítják azt el.

Az olyan kibocsátó országokban, mint Románia, csak ritkán foglalkoznak a külföldi diaszpórával. Általában csak akkor, ha a külföldön sikeres írók vagy művészek saját kultúrájuk követeként lépnek fel, vagy ha ismét felveszik a kapcsolatot a származási országukkal.

B. F. A.: *Sok honfitársa úgy döntött 1989/90 után, hogy áttelepül Németországba, az írók is, néhány kivételtől eltekintve. Beszélne arról, hogy miért döntött a maradás mellett?*

J. W.: A határok megnyitása azzal kecsegtetett, hogy szabadon lehet majd utazni, s valóban, az itthon maradottak a változás után akadálytalanul utazhattak Németországba, Ausztriába vagy más országokba, felkereshették azokat az úti célokat, amikről álmoltak. A mobilitás és az otthoni egzisztencia ezáltal már nem kizárta, hanem előnyösen kiegészítette egymást. Ez igaz a feleségemre és rám is. Nem nagyon hagytuk magunkat zavartatni a külső zsvajtól és a belső kísértésektől. Arra gondolok, hogy a sokakban régóta élő kivándorlási vágy szokatlan, már-már irracionális erővel tört fel, a családok és barátok is nyomást gyakoroltak az emberre, hogy ragadja meg végre a lehetőséget, és máshol, a szabad világban kezdjen új életet. Ennek a dinamikának mi nem voltunk közvetlenül kitéve, tiszta lelkiismerettel és kínzó büntudat nélkül maradhattunk a megszokott környezetünkben. Ehhez az is hozzájárult, hogy minket nem ragadt magával a fiatalok új horizontok felé való törekvése sem, mivel ekkor már túl voltunk az „első ifjúkoron” (a romániai forradalmi változás idején ötvenéves voltam).

B.F.A.: *Minden irodalmi régiónak megvannak a maga sajátosságai. Még berlini irodalomról is beszélnek, holott Berlin most már a német irodalom fővárosa. Ha összehasonlíja Németországgal, milyen tipikus erdélyi szász jellegzetességeket, toposzokat, és jelenségeket tudna megnevezni? Vannak belső különbségek is? Mennyiben más a bánsági német irodalom? A 20. századra gondolok, mert a középkorig visszanyúló történelmi tradíció nyilvánvalóan más.*

J. W.: Száz évvel ezelőtt egyszerűbb volt még regionális sajátosságokat vagy etnikai jellegzetességeket megnevezni, mivel azok akkoriban még jellemzőbbek

voltak. Az emberek odafigyeltek a különbözőségekre, és szívesen mutatták meg sajátosságaikat a viseletben, nyelvjárásban és szokásokban.

A különbségek nivellálására irányuló tendenciák azóta jelentősen megerősödtek. Az új idők létfeltételei messzemenőig egységesítették az életmódot, a létezéshez való viszonyt, a kommunikációt és a költői kifejezőmódot. A különbségek mérsékeltebb formában jelennek meg: a hagyományokat úgy ápolják, hogy azok tetszetősek legyenek, dekoratívak, kedélyesen ünnepélyesek és ne zavarjanak senkit. Sokkal jobban számít az, ami összeköt, a törzsi határok és az egyéb választóvonalak sokkal kevésbé.

Hasonló tendenciák figyelhetők meg az irodalomban is. Az egyes tájak irodalmi alkotásai különbözhetnek egymástól a helységekhez vagy régiókhoz kötődő témaválasztásban, esetleg fel-feltűnnek jellegzetes nyelvjárási vagy köznyelvi fordulatok is. Előfordulhat, hogy város és vidék között felfedezhető bizonyos eltérések, és egy alapos vizsgálat valószínűleg kimutatná, hogy az örökség, az áthagyományozott csomag jellemző az adott irodalmi miliőre. De túl sok variációval nem lehet találkozni, a jelenleg világszerte elterjedt kulturális ajánlatok és opciók dominálják a keleti és nyugati felfogást is.

B. F. A.: *Hogy látja, milyen a romániai magyar és német irodalom viszonya? Az 1920-as, 1930-as években volt egy közeledés a Klingsor-kör és az Erdélyi Helikon szerzői között, s ebben az Ön édesapja, Erwin Wittstock is részt vállalt. Közös felolvasásokon is részt vett Kolozsváron, Nagyenyeden és Brassóban. Ön is ír kulcsregényében, a Die uns angebotene Welt-ben [A nekünk felkínált világ] magyar szerzőkről. De a két irodalom mégiscsak más, és a nyelvi akadályok időközben ismét adottá váltak.*

J. W.: Mi a magyar irodalomhoz az abban járatos szakemberek és fordítók révén férünk hozzá. Az Ön által említett, az Erdélyi Helikon és a Klingsor folyóiratok szerzőgárdája közötti kapcsolatok megismeréséhez például Ritoók János egyik könyve, a *Kettős tükör* (Bukarest 1979) nyújt segítséget. Ritoók, a kolozsvári Korunk egyik szerkesztője egyébként is fáradozott (fordítóként) a magyar és a romániai német szellemi élet között történő kapcsolattartásban. Ugyanez elmondható a folyóirat főszerkesztőhelyetteséről, az Ön nagypapjáról, Balogh Edgárról is. De szereztünk információkat a Kriterion Könyvkiadó olyan román nyelven megjelent könyveiből is, mint például a *Philobiblon transilvan* Jakó Zsigmondtól (Erdélyi philobiblon, 1977), vagy a *Scritori maghiari din România 1920–1980* (1981, *Romániai magyar írók 1920–1980. Írói arcképcsarnok*, 2007) Nicolae Balotă tollából. Aki nem tudott jól magyarul, annak segítettek az olyan átfogó kiadványok, mint a *Naționalitatea maghiară din România (A romániai magyar nemzetiség*, 1981). Sorolhatnám még a hasonló kiadványokat.

A romániai magyar irodalomból lefordított regényeket, elbeszéléseket, esszéket és verseket tartalmazó könyvek repertoárja is meglehetősen széles. Ezeket keresztül értem hozzá ennek az irodalomnak egy részéhez, Méliusz József, Kovács

György, Sütő András, Kányádi Sándor, Bodor Pál és Bodor Ádám, Szemlér Ferenc, Lendvay Éva és mások munkái révén.

B. F. A.: *Az írók szeretnek csoportokba tömörülni, mert együtt könnyebb sikereket elérni. Tartozik Ön valamilyen csoporthoz? Arra gondolok, hogy Hans Bergelhez, Eginald Schlattnerhez és másokhoz hasonlóan Önt is magával ragadta az emlékezés hulláma, és a politikai fordulat után Ön is írt az ifjúságáról.*

J. W.: Az a formáció, amelynek a programjain szívesen részt vettem, egy laza szerveződésű irodalmi kör volt, egy fiatalok és idősek számára egyaránt nyitott olvasó- és vitakör. Irodalmi körökből érkeztek ösztönzések, támogatták az olvasott műveket, vagy – többnyire óvatosan, udvariasan fogalmazva – megkérdőjelezték azok értékét. Akinek volt füle a hallásra, értette a kritikus hangokat. Dicséretet valójában csak ritkán hangzottak el, a figyelem mindenekelőtt az ügyre, az irodalmi megformálásra irányult – joggal –, nem annyira a szerző személyére.

Saját tapasztalatból tudom, hogy a nagyszebeni, brassói, bukaresti és temesvári irodalmi körök számára ez jó időszak volt. A kolozsvári, medgyesi, segesvári, feketehalmi, és – ki ne felejtsem – resicabányai felolvasások és szerzői találkozók úgy zajlottak, mintha népfőiskolai rendezvények lettek volna. Ha országosan nézzük, akkor manapság valószínűleg ott, a Bánsági-hegyvidék központjában érezhető leginkább a törekvés arra, hogy ilyen népfőiskolai jellegű rendezvényeket tartsanak.

B. F. A.: *Kedves Wittstock Úr, köszönöm a gondolatébresztő beszélgetést!*

Fordította: Eiler Ferenc